

скорботи // Дніпро. — 1992. — № 2. — С. 86-91. 7. Національні процеси в Україні: Історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник. У 2-х ч. / Упор.: І.О. Кресіна, В.Ф.Панібудьласка; За ред. В.Ф. Панібудьласка. — К.: Вища шк., 1997. — Ч. 2. — 704 с. 8. Рубльов О. С., Черченко Ю. А. Згадка про сумні роки. — К., 1990. — 114 с.

Я.Й. Малик

Львівський регіональний інститут
державного управління
УА державного управління
при Президентіві України,
кафедра європейської інтеграції та права

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В 1919—1920 рр. ЯК ПЕРЕДУМОВА ГОЛОДОМОРУ 1933 р.

© Малик Я.Й., 2003

На значному фактичному матеріалі висвітлено грабіжницьку політику більшовиків в українському селі в умовах насадження радянського режиму, яка стала безпосередньо причиною голоду 1922—1923 рр. і передумовою голодомору 1933 р.

Сьогодні науковці розробляють плани економічного відродження українського села. Однак реформи у цій сфері відбуваються з великими труднощами. В Україні в радянський період знищено селянина-власника, селянина-хлібороба. Українські історики та економісти, досліджуючи цю проблему, здебільшого роблять висновок, що розселення було здійснено наприкінці 20-х — на початку 30-х років. Однак це не так. Мета статті — показати, що цей процес у широких масштабах уже відбувався в умовах української революції, а особливо у 1919—1920 роках. Хоча цю проблему висвітлювали у своїх працях В. Верстюк, С. Кульчицький, Є. Юрійчук та інші історики, але низка важливих питань більшовицької політики в українському селі залишилися поза їхньою увагою.

Окупація України більшовицькою армією на початку 1918 р. означала насадження не лише державної системи у формі рад, але й більшовицьких соціально-економічних програм, що вилилося у широкомасштабне пограбування українського селянства. Однак період окупації виявився недовгим.

Другий більшовицький наступ в Україну розпочався наприкінці 1918 р. Він мав конкретну мету — продовольство і сировина. З відступом з України в 1918 р. Росія втратила 92 % цукру, 55 % пшениці, 28 % жита, 26 % ячменю, 20 % вівса, 77 % вугілля, 65 % жита, 55 % металевих напівфабрикатів [16, с. 30]. Більшовицький режим в Росії не зміг би довго протриматися без допомоги національних окраїн, і найперше України, багатій на продовольство, сировину і паливо. Тому, щоб завоювати селянство, створений 28 листопада 1918 р. Тимчасовий робітничо-селянський уряд України оголосив у Маніфесті до

робітників, селян і солдатів про негайну передачу селянам усіх поміщицьких земель з живим і мертвим інвентарем. [19, с. 95]. Цю тактику продовжила Декларація уряду від 28 січня 1919 р., у якій підтверджувалося, що “проводиться конфіскація поміщицьких, куркульських і монастирських земель для передачі у розпорядження малоземельним безземельним селянам”. Однак уже в наступному абзаці Декларації було: “Для піднесення продуктивності сільськогосподарської праці та полегшення важного становища селянства радянський Робітничо-селянський уряд сприятиме поширенню суспільного колективного обробітку землі, постачання селу насіння, технічних сил і сільськогосподарських знарядь” [19, с. 104].

В Україну більшовики перенесли практику створення колективних господарств, яку використовували в РРФСР. Лінію на форсоване насадження різних типів колективних господарств в Україні проводили голова РНК УРСР Х. Раковський і секретар ЦК КП (б)У Г. П’ятаков. Важливе значення мала також позиція керівних працівників Наркомзему РРФСР В. Мещерякова і Н. Плюсніної, скерованих на роботу в Наркомзем України як нарком і його заступник, які були за повсюдне створення в Україні радгоспів і комун [11].

На прискорення організації радгоспів і комун були скеровані рішення ІІІ з’їзду КП (б) У (1—5 березня 1919 р.), ІІІ Всеукраїнського з’їзду Рад (6—10 березня 1919 р.), усі подальші постанови радянською уряду і Наркомзему УРСР. Наркомзем розіслав усім волосним, повітовим і губернським земельним відділам України циркуляр про організацію сільськогосподарських комун і одночасно затвердив “Правила надання позик сільськогосподарським комунам”. ЦВК рад України 26 травня 1919 р. ухвалив доопрацьоване “Положення про соціалістичне землевпорядкування і про заходи переходу до соціалістичного землеробства”, яке загалом повторювало аналогічний акт РРФСР. Основна його частина охоплювала питання створення та функціонування радянських господарств і сільськогосподарських комун, організації спільного обробітку [15, с. 34—50].

Більшовицькі партійні і радянські органи докладали зусиль, щоб максимально прискорити повсюдне створення комун і радгоспів. На “несвідоме селянство”, яке противилося колективізації, намагалися вплинути будь-якими можливими ідеологічними засобами. Проводили відповідні резолюції через з’їзди рад, які в той час проводилися на місцях.

У політиці колективізації сільського господарства в першій половині 1919 р. Більшовики мали деяку підтримку інших політичних партій, що діяли в Україні, та інших діячів, зокрема УСДРП, УПСР (боротьбистів) та партії українських лівих есерів. Наприклад, один із лідерів українських лівих есерів В. Качинський в основу розроблених заходів з соціалізації сільськогосподарського виробництва ставив “планомірну ліквідацію пануючого у даний час одноосібного (дрібного і середнього) селянського господарства і заміну його господарством колективним”. Однак минуло неповні два місяці й повсякденна діяльність довела, що він і партія помилилися: “Гірка дійсність переконає мене в тому, що всі розрахунки на радянські господарства були нічим іншим, як гарячим бажанням за волосся притягнути життя до оправдання теорії” [4].

Українське селянство надзвичайно погано сприйняло насильне насадження колективних форм обробітку землі. Проти утворення комун та інших видів колективних господарств були навіть селяни більшовицьки налаштованих сіл. Створення комун часто ототожнювалося із спробою відновити в Україні кріпосне право. Не сприймаючи більшовицької земельної політики, яку насаджували у формі комун і радгоспів, українське селянство піднялося на масові повстання, що охопили всю Україну.

Більшовицькі партійні органи, не відходячи від генеральної лінії насадження колективних форм господарювання на селі, намагалися відвернути увагу селянства категоричними запереченнями примусового запровадження комун. У циркулярному листі ЦК КП(б) до всіх губернських, повітових, волосних і сільських партійних комітетів від 8 квітня 1919 р. зазначалося, що об'єднання селян у комуни цілком добровільне. ЦК наказував “негайно арештовувати і віддавати до суду за контрреволюційні дії тих, хто буде проводити політику примусового утворення комун” Намагалися більшовики й сформуванню громадську думку про добровільність створення комун, використовуючи організовані ними селянські з'їзди.

Однак слова і діла більшовиків не збігалися. Для них політика і мораль були несумісні. З метою утвердження свого панування в Україні більшовицька влада застосовувала будь-які засоби. Тому жодні вимоги селян, які повірили заявам, що створення комун та інших форм колективних господарств буде порушенням законності, розділити землю для індивідуального обробітку не задовольняли. Ось один із багатьох характерних прикладів. Коли селяни с. Срібне Прилуцького повіту Полтавщини вимагали розділити 372 десятини землі місцевої економії, на базі якої було створено радгосп, то спеціаліст Наркомату землеробства на резолюції селянських зборів написав висновок “Маєток для радгоспу особливого інтересу не має, але якщо його ліквідувати, то захочуть інші. Тому необхідно залишити радгосп” [20, ф. 7, оп. 1, стр. 47, арк. 28]. Якщо ж більшовицькі органи розділяли поміщицькі маєтки серед місцевого селянства, то лише в окремих випадках, коли селянство як найвагомійший аргумент використовувало силу.

Як бачимо більшовики, запроваджуючи свій режим в Україні, не зважали на селянство, його прагнення одержати землю. Вони пропагували колективні господарства як вищу, продуктивнішу форму господарювання порівняно з індивідуальним. Однак реальну дійсність селянство бачило по-іншому. Про це, зрештою, згадувала Н. Плюскіна, яка в той час працювала заступником Наркомзему УРСР. “Більше 90 % радгоспів, — писала вона, — були в жалюгідному вигляді: сільськогосподарські машини лежали поламаними у дворах на дощі, більшість поміщицьких будинків, в яких розмістилися радгоспи, стояли зруйнованими, з вирваними рамами вікон, дверима і пічними приладами, ...надвірні будівлі розвалилися. В одному радгоспі ми виявили в сараї близько 20 коней, хворих сапом. Там були вже гинучі і ті, що тільки-що захворіли — великий породистий молодняк. Всі коні були приречені на смерть”[21, с. 87].

Але інший стан бути не міг, бо на поміщицьких землях, відведених під комуни чи радгосп, селилися не споконвічні селяни, а часто зайшли з міста чи навіть спроваджені з Росії, які абсолютно не розумілися у веденні сільського господарства.

Жалюгідний стан колективних господарств надзвичайно озлоблював селян. Вони не могли спокійно дивитися, як “пропадає” людська праця, “нищать” створені цінності. Проте більшовики нічого не змінювали. Тому невирішення аграрного питання стало причиною того, що більшовицька влада з України у 1919 р. була вигнана, з одного боку — масовими антибільшовицькими повстаннями, а з іншого — армією А. Денікіна, якій українське селянство, “наситившись” більшовизмом, теж не ставало на перешкоді.

Економічна політика Денікіна в Україні стало також причиною його поразки. Так, селян зобов'язували до 1 вересня 1919 р. здати одноразовий податок та п'ять пудів зерна з кожної десятини на потреби білогвардійців, а також повернути поміщикам третину врожаю зернових, половину скошеного сіна, шосту частину картоплі й овочів. Конфіскації,

реквізиції та масові репресії викликали справедливий гнів українського селянства, у результаті сприяли відновленню радянського режиму в грудні 1919 р.

Знову узявши владу в Україні, більшовики в земельному питанні не відмовилися від колективних господарств, але вибрали тактику тимчасового компромісу з селянством. З одного боку, передбачалося задовольнити вимоги селянства, а з іншого, створювати комуни, артїлі, спілки. Таке досить неоднозначне ставлення більшовиків до вирішення земельного питання було відображене і в земельному законі початку 1920 р., який узгоджувався з ЦК КП (б) та особисто з В. Леніним, передбачався перехід у користування селян усіх колишніх поміщицьких земель, санкціонував виселення із економії колишніх власників та орендарів, порядок розподілу земель радянських господарств і цукрових заводів. Проте ухвалений закон про землю зовсім не заперечив колективне землеробство, щодо цього він просто промовчав з тактичних міркувань. Шляхи розвитку колективного землеробства були обгрунтовані в “Положенні про соціалістичне землевпорядкування і про заходи переходу до соціалістичного землеробства”, які на той період були чинними. Отже, новий земельний закон, розроблений і введений в дію більшовиками у 1920 р. в Україні, був досить продуманим тактичним прийомом для залучення селянства на бік радянської влади. Так його зрозуміли більшовицькі організації на місцях.

Однак наступ на українське селянство, незважаючи на нібито деякий відступ і повернення до декрету про землю, не припинився. Коли в законі про землю передбачалося, що розподілу не підлягають так звані трудові господарства, тобто ті, де не використовують найманої праці, то вже 24 березня 1920 р. Раднарком УРСР розіслав усім губземвідділам спеціальний циркуляр “Про порядок застосування Закону про землю від 5 лютого 1920 р.”, який уточнював поняття трудової норми. Тепер лишки землі господарств, що перевищували споживчо-трудова норму, запроваджену для певної місцевості, підлягали вилученню, навіть якщо в них не використовували найманої праці. Таким заходом передбачали розколоти ряди ще досить аполітичного українського селянства, прискорити його розташування, власне тому IV Всеукраїнський з’їзд Рад затвердив циркуляр як резолюцію про земельне питання [13, с. 87—88].

Бідніша та середня частина селянства, як і сподівалися більшовики, схвально прийняли новий земельний закон. Про це свідчили резолюції селянських з’їздів і конференцій, які висловлювалися проти радгоспів і комун, відкидали будь-яку націоналізацію землі, вимагали рівного розподілу в індивідуальне користування. Однак більшовицькі та радянські органи на місцях залишилися у деяких випадках на позиції збереження колективних форм обробітку. Активними захисниками колективних форм обробітку землі стали комнезами, які виконували настанови В. Леніна, що були у листі “До незалежних селян України”. На першому місці там стояв колективний обробіток землі. Проте, незважаючи на зусилля більшовиків, зберегти колективні господарства їм не вдалося. Їх чисельність, порівняно з 1919 р., зменшилася майже в 2,4 раза, а земельна площа, відведена для них, — у 3,5 раза [19, с. 179—180].

Наприкінці 1920 р. свій погляд на форму колективного господарства змінили й більшовицькі лідери. Але приватне сільське господарство не вписувалося в комуністичну доктрину. Як підкреслював дослідник С. Кульчицький, “Своїм незалежним від держави існуванням воно кидало виклик тоталітарному політичному режиму”[5, с. 5]. Тому піддаючи сумніву потрібність комун, які за комуністичною доктриною, вважалися вищим

досягненням комуністичного будівництва на селі, вони схвалювали інші форми колгоспів, особливо артілей.

Як бачимо, в 1920 р. більшовики не відмовилися від планів негайно комунізувати село. Але на зміну терміну “комуна”, до якого селяни відчували відразу, був винайдений термін “колективізація”. Але зміна терміну не змінила суті: створення на селі великого виробництва, яким державні органи могли б управляти так, як управляли” командними висотами” в промисловості. Цей термін закріпився на всі десятиріччя радянської влади й визначив долю українського села.

Тоталітарний характер економічної політики більшовицького режиму яскраво виявився у продовольчій політиці. Зрештою, продовольчі проблеми були головною причиною другого наступу більшовиків в Україні. Зруйноване господарство Росії не могло прогодувати державу. Тому, скориставшись важким становищем в Україні, більшовики вирішили її окупувати і перетворити на колонію. Про це відверто писала більшовицька “Правда” 1 лютого 1919 р. у статті з красномовною назвою “За хлібом і вугіллям”. А через декілька днів знову нагадувала “Відновлення в Україні радянської влади обіцяє в найближчому майбутньому досить захоплюючі перспективи і для голодуючої Росії”.

Організація продовольчих і сировинних поставок у Росію була головним завданням Тимчасового робітничо-селянського уряду України. Вже наприкінці січня 1919 р. він видав декрет “Про організацію продовольчої справи на Україні”, яким запроваджував державну монополію на заготівлю продовольчих продуктів — хліба, цукру, солі та чаю з твердими цінами закупівлі та відпуску. Наркомпродові було доручено організувати в найближчий час державний закупівельний апарат для заготівлі хліба, м’яса, жирів тощо. Таке старання Х. Чаковського відразу помітили в Росії. “Правда” в названій уже статті писала: “Радянський уряд України, на чолі якого стоїть вірний борець міжнародного пролетаріату тов. Чаковський, буде кращим другом радянської Росії. Вже зараз нам пропонують вивозити хліб, вугілля, цукор, сировину”.

Присланий в Україну Х. Чаковський місію пограбування виконував досить добре. На Україну поширювали всі основні закони воєнного комунізму у продовольчому питанні. Раднарком УРСР 5 лютого 1919 р. ухвалив декрет “Про відібрання лишків хліба та встановлення твердих цін на них”, яким справу вилучення продуктів доручив Наркомпродові та його органам. Відповідно рішення ухвалив ЦК РКП(б) [7, с. 97].

Наркомпрод УРСР визначив залишки врожаю 1918 р. у 278 780 тис. пудів. Половину з яких було вирішено вилучити в населення. Це рішення підтвердив Раднарком УРСР декретом від 12 квітня 1919 р. Того ж дня ВУЦВК утвердив декрет про продовольчу диктатуру, за яким Наркомпрод УРСР одержав надзвичайні повноваження. Декрети про продрозкладку і продовольчу диктатуру завершували введення в Україні надзвичайних заходів у продовольчій політиці.

Продовольчу розкладку можна було втілити в життя лише силовими методами. Тому з початку 1919 р. створювали відповідний апарат. У губерніях і повітах організовували продовольчі відділи. Кадрами їх забезпечували в основному ЦК РКП (б) і Наркомпрод РРФСР. Лише протягом січня—березня 1919 р. в Україну прибуло 2700 працівників. Органами, що вилучали хліб на селі, стали комбіді та ради. Їм допомагали продовольчі загони, сформовані з робітників російських міст за особистою вказівкою В. Леніна. Спеціально для заготівлі хліба й інших продуктів харчування у 1919 р. була створена продармія, державне формування за військовим зразком.

Ради і комбіді, продзагони і продармія — вся ця значна сила грабувала українське селянство. Розкладці підлягали всі продукти харчування і фураж, починаючи від соломи і закінчуючи медом, маслом, яйцями тощо. Вже в лютому 1919 р. з України було вивезено 175 вагонів хліба. У наступні місяці потік продуктів з України у РСФСР значно зріс. Лише за квітень — травень з України було вивезено 4900 вагонів продовольства, зокрема, 1577 вагонів цукру, 767 — хліба, 458 — худоби, 488 — фуражу.[20, ф. 138, оп. 1, стр. 95, арк. 105].

Для прискорення вилучення в українського селянина продуктів харчування більшовики організували найрізноманітніші кампанії — “Хліб для голодуючих дітей”, “День хліба для півночі”, “тиждень Червоної армії” тощо. Однак хліба та інших продуктів харчування на селі було не так багато, як уявляли собі В. Ленін і більшовики. Часто продовольчі загони, прибуваючи в село, вилучали визначений за продрозкладкою хліб, виявляли, що у поміщицьких економіях та навіть у заможних селян хліба нема. Його або вивезла гетьманська влада у 1918 р., або власники продали перед наступом більшовиків. А вже під час наступу запаси хліба розграбували червоноармійські частини. Тому весь тягар продрозкладки падав на бідняків та середняків.

Селяни, живучи за ринковими відносинами з другої половини XIX ст., завжди були готові везти вирощений урожай на ринок. Обмін між містом і селом, який пропонували більшовики, практично не відбувався. І коли час від часу в пресі з’являлися повідомлення, що в Україну привезли мануфактуру та інші товари першої потреби, то це було примітивним ідеологічним засобом вимагати у селян хліб. Більшовики не тільки не ввозили в Україну, але навіть вивозили з неї метал, мило, сільськогосподарські знаряддя, навіть конфісковану в крамницях мануфактуру. Селяни в таких умовах пристосувалися до натуральної форми господарювання.

Отже, більшовики в Україні в першій половині 1919 р. бажаної кількості хліба не взяли навіть накладанням продовольчої розкладки, яку реалізували силовими методами шляхом реквізиції і конфіскації. Розраховували і сподівалися ще на врожай 1919 р., який дозрівав на селянських нивах та в селянських господарствах.

Для координації діяльності органів влади зі збирання врожаю 3 липня 1919 р. була створена всеукраїнська надзвичайна міжвідомча комісія (ВУНМК), у яку ввійшли представники Наркомпроду, Наркомзему і Уккранаргоспу. Були створені також відповідні губернські комісії. На своєму засіданні 5 липня ВУНМК ухвалила визначити кількість робітників, що потрібна для забезпечення власного збирання врожаю. З’ясувалося, що на період жнив треба понад 256 тис. робітників. Розпочалася масова компанія залучення промислових робітників з РРФСР. У прифронтівій смузі залучали до збирання врожаю військові частини. Це давало можливість вивезти до РРФСР якнайбільше хліба нового врожаю. Однак реалізації цих планів перешкодив наступ денікінських військ.

Загалом радянським органам влади вдалося заготовити замість запланованих 173 млн. лише 7,5 млн. пудів, а вивести у РРФСР замість 50 млн. лише близько 3 млн. пудів. [21, с. 20]. Кожен пуд хліба, вивезеного більшовиками з України, був скроплений кров’ю. Його більшовики оплатили крутим поворотом настроїв в українського “середняка” проти радянської влади.

Під час нової окупації України більшовики не відмовилися від форм і методів своєї продовольчої політики. Повернувшись в Україну на початку 1920 р. і розраховуючи на високий врожай 1919 р., наявну кількість хліба в українському селі більшовики визначили в

розмірі 600 млн. пудів. Розкладці підлягала четверта частина цієї кількості. Відповідно її розділити на губернії, повіти, волості та села.

Закон про хлібну розкладку на 1920 р. передбачав, що визначену кількість зернових продуктів треба здати державі в чотири етапи: до 1 березня 1920 р. — 30 %; до 1 червня — 25 %; до 15 червня — 35 %; до 1 липня — 10 % [3, с. 13].

Поряд з хлібною розкладкою у 1920 р. була введена також обов'язкова поставка худоби та м'яса. Селянство України повинно було постачати 218838 голів великої рогатої худоби, 902425 овець, 799797 свиней. Крім того, у вересні було оголошено про обов'язкове постачання робочого вола. [2, с. 159].

1919 рік переконав, що взяти хліб у селянства можна лише силою. Випробуванням засобом більшовиків для вилучення хліба знову стали продовольчі загани. Всеукраїнським і Реввійськрада південного фронту 11 січня 1920 р. видали наказ про організацію продовольчої справи на визволеній території України, згідно з яким загальне керівництво продовольчою роботою й продовольчими заганями в Україні покладалося на Об'єднаний продовольчий комітет південного фронту. Наказ зобов'язував губревками, губвоєнками, органи радянської влади всіляко сприяти продовольчим заганям. У випадку протидії винних притягували до суду за всією суворістю законів військового часу [13, с. 45—46].

Більшовики взяли курс на зробітничення продовольчих заганів. Розрахунок був досить простий — голодний робітник ніколи ситому селянинові товаришем не стане. Про ніяку мову пролетаря із селянином, у якого реквізували результати його праці, бути не могло. у зверненні ЦК КП (б) У зазначалося: “Всі робітничі організації України, фабрики і заводи, залізничні майстерні, профспілки повинні виділити певний відсоток робітників для роботи в галузі продовольчої політики. *Якщо ця пролетарська маса широким потоком “потече” на село, то робота з постачання продорганів необхідними продуктами набуде характеру добровільної, свідомої повинності трудового селянства і таким чином буде надзвичайно полегшена*” [9]. Тобто селянин добровільно змушений буде віддати все, щоб врятувати своє життя.

Українські села буквально були переповнені продовольчими заганями. Їх кількість збільшувалися під час масових компаній “Похід на куркуля”, “Продовольчі тижні” тощо.

Грабували українське село, яке було ареною бойових дій майже протягом всього 1920 р. і червоноармійські частини. У Вовчанському повіті на Харківщині вони безкоштовно реквізували коней, у Херсонському — продукти харчування. У повідомленні з України про стан Червоної армії зазначалося: “Відсутність системи постачання великим тягарем лежить на мирному населенні там, де переходять війська; там забирається все (без всякої розкладки)” [17, с. 404].

Хліб у селян вилучали частково за цінами у 6—7 разів нижчими від ринкових, а здебільшого взагалі безкоштовно. Це, зрозуміло, викликало рішучий опір селянства, воно намагалося не виконувати розкладки. До кінця липня 1920 р. кількість зібраного більшовиками хліба не перевищувала 10 % визначеної норми. Тому більшовики, щоб таки виконати право розкладки, почали застосовувати до селян нові репресії. Чітко визначив метод, за допомогою якого необхідно було змусити селян здати норми розкладки, В. Ленін. Він телефонував Наркомунпроду РРФСР О. Цюріпу: “... в кожній хлібній волості взяти 25—30 заручників-багатіїв, які життям відповідають за збирання і зсіпання всіх надлишків” [10]. Брати заручників мали право комітети бідноти і продзагани.

Рекомендацію Леніна широко втілювали в життя більшовики, що діяли в Україні. Наприклад, Донецький губнарком у циркулярній телеграмі, підписаній В. Молотовим і адресованій повітовим і волосним партійним осередкам, вимагав: "... виконувати пропозиції продорганів як бойові накази ... розкладку треба буде проводити з усією рішучістю, не зупиняючись перед застосуванням якнайсуворіших заходів і репресій аж до взяття заручників, конфіскації майна тих, котрі відмовилися давати розкладку". У телеграмі наголошувалося на обов'язковому доведенні продрозкладки до всіх без винятку селянських дворів, незважаючи на рівень їхнього достатку. Брати заручників було дуже поширеним в Одеській губернії під час так званої компанії боротьби з куркульським засиллям, що розпочалася в серпні 1920 р.

Систему взяття заручників як засіб вилучення хліба партійні та радянські органи на місцях вважали звичайним, буденним явищем. Репресії, розстріли заручників. Реквізиції і конфіскації поширилися по всій Україні.

Загарбницька продовольча політика більшовиків в українському селі, нехтування селянською працею відколосала від них навіть ту частину селянства, яка їм співчувала. Останні висловлювали навіть побажання самим заготовляти деяку частину продуктів, якщо їм дадуть для цього кошти. Особливо потрібна була сіль для зберігання овочів, передусім капусти й огірків. Однак протягом 1920 р. для українського селянства було виділено лише 3 млн. пудів солі, чого вистачало, за мінімальними розрахунками, лише на 50 %. А з України в Росію вивозили 75 % заготовленої солі. Заготовити сіль була змога, однак індивідуальна заготівля була категорично заборонена [6, с. 13].

Одним із заходів для вивезення з України якомога більше хлібних продуктів у РРФСР стала широко розповсюджена в Україні в 1920 р. компанія боротьби із самогоноварінням, за що були передбачені якнайсуворіші покарання. Наприклад, наказ Пирятинського ревкому на Полтавщині визначав за самогоноваріння вищу міру покарання — розстріл. Потрібні ухвали приймали в Україні органи більшовицької влади на всіх рівнях — від Всеукрревкому до волосних і сільських ревкомів.

Загалом за 1920 р. за допомогою жорстоких силових методів продрозкладку було виконано на 70 %. У селян було вилучено 71512, 3 тис. пудів хліба. Крім зерна, з України вивозили й засоби його виробництва. Зокрема, до 1 жовтня 1920 р. було вивезено 79 тис. коней. Одночасно вивозили плуги, борони, сівалки та інші сільськогосподарські машини [8].

Внаслідок більшовицької економічної політики українське село наприкінці 1920 р. являло собою картину страшного зубожіння. Оскільки не було гасу, світили олією, лоєм, а то й скалками. Замість сірників використовували креміль та кресало. Замість фабричних виробів селяни самі ткали полотно і сукно, вичиняли шкіру. Замість машин у сільському господарстві використовували ручні знаряддя праці — коси, серпи, ціпи. Замість коней як робочу худобу використовували корів.

Така політика, яка була побудована на системі пограбування українського села, призвела до його занепаду і водночас викликала широкий протест, який вилився в масову антибільшовицьку боротьбу проти колоніального гніту і пограбування своєї землі.

1. Борисов В.І. *Продовольча політика на Україні (1917—1920)*. — Луганськ: Ред.-вид. відділ Луганського сільгоспінституту, 1991. — 131 с. 2. Верстюк В.Ф. *Внутренний фронт: стратегия и тактика борьбы // Украина в 1917—1921 гг. Некоторые проблемы истории*. — К.: Наук. думка, 1991. — С. 102—172. 3. Владимиров М. *Украинские крестьяне и продовольственный вопрос*. — Одесса: Изд-е губер. отдела печати, 1920. — 15 с.

4. Качинсий В. Земельные дела // *Борьба* (Киев). — 1919. — 4 мая. 5. Кульчицький С.В. Концепція “кооперативного соціалізму” // *Укр. іст. журн.* — 1995. — № 2. — С. 3—16.
6. Збірник справоздань народних комісарів і центральних установ УСРР та уповноважених народних комісарів РРФСР V всеукраїнському з'їздові рад. — Харків, 1921. — 64 с.
7. Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України. — 1919. — № 4.
8. Известия ВЦИК (Москва). — 1920. — 1 октябрю. 9. Известия Екатеринославского губревкома. — 1920. — 18 янв. 10. Ленін В.І. О.Д. Цюрупі // *Повне збір. творів* — Т. 50. — С. 144. 11. Мещеряев В. Земельная политика коммунистов. — Петроград, 1919. — 16 с.
12. Плоскина Н. Несколько эпизодов из периода гражданской войны на Украине // *Старый большевик*. — 1933. — № 4(7). — С. 84—99. 13. Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919—1920). Зб. документів і матеріалів. — К.: Вид. АН УРСР, 1957. — XXXII, 1083 с. 14. Російський центр збереження і використання документів новітньої історії. — Ф. 17. 15. Сборник инструкций и положений по организации сельскохозяйственных коммун. — Одесса: Всеукраиздат. Одес. отд, 1919. — 32 с. 16. Соловей Д.Ф. Україна в системі советського колоніалізму. — Мюнхен: Ін-т для вивчення СРСР, 1959. — 20 с.
17. Українська революція. Документи. 1919—1921. — Нью-Йорк, 1984. — 478 с. 18. Хмель И.В. Аграрные преобразования на Украине. 1917—1920 гг. — К.: Наук. думка, 1990. — 239 с. 19. Хронологічне зібрання законів. Указів президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР. — К., 1963. — Т. 1: 1917—1941. — 771 с. 20. Центральний державний архів вищих органів влади України. 21. Шлихтер А. Голод и деревня в продовольственном вопросе. — Харьков: Всеукраиздат, 1920. — 24 с.

А.Ю. Матвєєв

Хмельницький інститут бізнесу,
кафедра українознавства і культури

ОПР СЕЛЯН ПОДІЛЛЯ І ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ВОЛИНИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ: ДОКУМЕНТИ СВДЧАТЬ

© Матвєєв А.Ю., 2003

Надмірно високі темпи колективізації було досягнуто за рахунок безперервного зростання насилля над селом. Однак вона наразилась на опір селян. Мета роботи — на основі архівних матеріалів, прослідкувати форми селянського опору політиці колективізації, які в історичній літературі отримали назву “волинки”.

Суцільна колективізація сільського господарства, яка була пов'язана із процесом ліквідації заможного селянства — “куркулів”, в Україні розпочалась наприкінці 1929 року і була справжнім лихом в історії народу ХХ-го століття. Влада поставила собі за мету знищити селянина-власника і перейти до колективного ведення господарства. Розпочалось усуспільнення сільськогосподарського реманенту та худоби. Селяни не сприйняли ці нововведення.

Хронологічно весь період колективізації можна умовно поділити на 3 періоди: